

Hyvä kuva pysäyttää

Juuso Koponen, Jonatan Hildén ja Tapio Vapaasalo: *Tieto näkyväksi. Informaatiomuotoilun perusteet*. Aalto Arts Books 2016.

Laadukas infografiikka sisältää aimo annoksen tietoa ytimekkäässä ja helposti ymmärrettävässä muodossa. Se korostaa ja tiivistää käsiteltävää asiaa, miellyttää silmää ja sallii yleisönsä valita lukemisen rytmin ja suunnan vapaam-

min kuin teksti (joka länsimaissa etenee tavallisimmin lineaarisesti ylhäältä alas ja vasemmalta oikealle). Se, miten asiat ovat, hahmotuu kuvasta nopeasti ja kokonaisvaltaisesti.

Samoista syistä tiedon taitava visualisoija käyttää huomattavaa valtaa. Valtioiden ja kauppakompanioiden työllistämät kartanpiirtäjät ovat valinnoillaan ohjanneet maailmankuvaamme vuosisatojen ajan litistäänsä kolmiulotteista maailmaa kaksiulotteiselle paperille. Valintoihin ovat vaikuttaneet tilaajan tarpeet, vaikkapa halu kulkea suorinta reittiä valtameren poikki satamasta toiseen. Oman maailman tärkeimmät alueet, kotimaa ja maanosa, on sijoitettu arvopaikoille kartan keskelle ja keskiviivan yläpuolelle. Nollameridiaanin paikan on ratkaissut kulloinenkin merimahti: vielä 1800-luvulla Espanja ja sittemmin Britannia, joka vakiinnutti nollameridiaanin kulkemaan Lontoon Greenwichin kautta. Suomesa ennen sitä käytettiin Pultavan meridiaania, joka sijaitsee kolmisenkymmentä astetta idempänä. Ratkaisut eivät siis ole olleet vain ”sopimuksenvaraisia”, vaan mitä suurimmassa määrin myös valta- ja identiteettipoliittisia.

Karttoihin valituilla – tai niistä pois jätetyillä – symboleilla ja väreillä voidaan ohjata vaikutelmia, johtaa harhaan ja ilmaista mielipiteitä. Uhan tuntu välittyy tehokaimmin vaaraan ja vereen assioituvalla punaisella, ja tilanteen vakavuutta voidaan liioitella valitsemalla asteikko niin, että muutosta kuvaava käyrä nousee kuin raketti kohti taivasta. Paikannimien kieli tai vaihtoehtoisten nimien järjestys kertovat valtasuhteista, prioriteeteista ja kartanpiirtäjän asenteista esimerkiksi Euroopan kansallisten konfliktialueiden kuvauksissa. Tunnettu esimerkki on Pohjois-Irlannissa Derryn tai Londonderryn kaupunki, jonka kaksi nimeä edustavat vastakkaisia poliittisia näkemyksiä ja kokemuksia.

Suomessa venäläistämistä vastustavat oppineet puolustivat

maansa erityisyyttä ja identiteettipoliittista etäisyyttä Venäjältä viemällä Pariisiin vuoden 1899 maailmannäyttelyyn taidokkaasti tuotetun kansallisen kartaston. Siinä autonomisen Suomen itäraja piirrettiin johdonmukaisesti itsenäisen valtion rajaksi punaisella viivalla, jonka paksuus oli sama kuin kansainvälisillä rajoilla lännessä. Näin Suomi erotettiin omaksi territoriaaliseksi kokonaisuudekseen ja asetettiin tasaveroiseen asemaan itsenäisten valtioiden kanssa.

Koposen, Hildénin ja Vapaasalon oivallinen johdatus informaatiomuotoiluun perusteisiin sisältää lukuisia kuvia valintojen vaikutuksista tiedon kuvaamiseen. Mukana on myös otteita edellä mainitusta kartastosta, kartografian historian suomalaisesta merkkiteoksesta. Kolmikko kuitenkin tyytyy kuitaamaan tiedon visualisoinnin ja valankäytön suhteen ohimenevillä maininnoilla ja lyhyellä etiikkaa käsittelevällä osuudella. Lähtökohdantana tuntuu olevan olettaamus, että tiedon visualisoija toimii oikeamielisesti ja pyrkii teknisesti ”virheettömään” suorittamiseen niin, että harhaanjohtavat ratkaisut johtuvat taidon puutteesta eivätkä tahallista manipuloinnista.

Nykyisellä valemmedian, vaihtoehtoisten totuuksien ja mielikuvista syntyneiden somekohujen aikakaudella laajempi kriittinen keskustelu olisi kuitenkin paikallaan. Sille on tarvetta, koska tiedon määrä kasvaa ja sitä kulutetaan vauhdikkaasti monista medioista niin, että kriittinen paneutumisen ja luotettavuuden varmistaminen on työlästä. Ensivaihtoehtomat jäävät mieleen ja tietojen oikaiseminen on vaikeaa. Manipulointi ei myöskään ole digiajan keksintö, kuten suomalaisen lehdistökartografian poliittinen historia ja jatkosodan aikainen valtion propagandatoiminta osoittavat. Teknologinen muutos antaa sille kuitenkin uusia mahdollisuuksia.

Aihepiiristä kiinnostuneiden kannattaakin tutustua Katariina Kososen väitöskirjaan *Kartta ja*

kansakunta (1999) ja Mark Monnierin oppikirjaklassikkoon *How to Lie with Maps* (1996). Kartografiaa laajemmin asiaa havainnollistaa Garth Jowettin ja Victoria O'Donnellin *Propaganda & Persuasion*, josta on otettu useita päivitettyjä painoksia. Ja jos Eino Jutikkalan oman sodanaikaisen propagandistikokemuksen dokumentoiva *Valtion tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka* (1997) on yhä lukematta, puute on syytä kiireesti paikata.

Koposen, Hildénin ja Vapaasalon teos havainnollistaa, kuinka tiedon ammattitaitoinen visualisointi vaatii erikoistunutta osaamista, esimerkiksi erityisen ”kieliopin” ja tietokoneen piirto-ohjelman opettelua ja hallintaa. Harmillista on, että harva tutkija-opettaja löytää tähän aikaa ja kartografin kaltaisista tutkimusryhmien tukihenkilöistä on luovuttu säästöleikkausten tuiverruksessa. Tulokset näkyvät tutkimusjulkaisuissa ainakin yhteiskuntatieteiden kaltaisilla visuaalisointia pitkään kehittäneillä tieteenaloilla. Niissä kartta- ja kaaviografiikan määrä julkaisutoiminnassa on vähentynyt ja laatu kärsinyt. Näppituntumani on, että kriittinen kuvanlukutaito opiskelijoiden keskuudessa on heikentynyt, vaikka ohjelmisto-osaaminen on entistä monipuolisempaa.

Lehtien ja verkkomedioiden toimituksissa suuri merkitys on sillä, kuinka tiedon visualisointityö organisoidaan. Koponen, Hildén ja Vapaasalo kritisoivat ansiokkaasti toimituksissa yleistynyttä tapaa eristää informaatiomuotoilijat omaksi palveluosastokseen sen sijaan, että heitä kohdeltaisiin tasaveroisesti journalistisen sisällön tuottajina ja itsenäisinä asiantuntijoina. Lokeroinnin ja liukuhina-ajattelun sijaan heidän kannattaisi ottaa vahvemmin mukaan informaatiomuotoilun prosessiin jo suunnitteluvaiheessa. Myös todennäköisten tapahtumien parempi ennakointi auttaisi tuottamaan laadukasta visualisointia vaikkapa lento-onnettomuutta seuraa-

van päivän lehteen. Tärkeää kilpailussa erottumisessa on oman erikoisosaamisen tunnistaminen ja hyödyntäminen. Lisäksi he esittävät, että vastuullisen visualisoinnin näkökulma pitäisi ottaa huomioon journalistin ohjeissa.

Prosesseiltaan, organisaatioltaan ja työkuultuuriltaan poikkeukselliseksi esikuvaksi nousee yhdysvaltalainen laatulehti *The New York Times*. Sen toimituksen grafiikka- ja karttaosastot on liitetty saumattomaksi osaksi journalistista tarinankerrontaa. Tuloksia on toistuvasti palkittu graafisen alan ja viestinnän kansainvälisissä kilpailuissa, ja lukijat ovat valmiita maksamaan laatutyöstä. Julkisella sektorilla opiksi kannattaa ottaa Alankomaiden yleiseltä tilintarkastustuomioistuimelta (*Algemene Rekenkamer*), jonka tehtävät vastaavat Suomen valtiontalouden tarkastusviraston tehtäviä. Infografiikan ja muiden visualisointien käyttöön panostaminen on tehnyt tilintarkastajien raporteista selkeitä ja kiteytettyjä. Yhtenäinen ilme tuottaa organisaation visuaalisen viestinnän ohjeistukseen ja omaan piktogrammikirjastoon tukeutuen.

Kartat ja piktogrammien kaltaiset tietokuvitus ovat vain pari esimerkkiä informaatiomuotoilun lajityyppien laajassa joukossa. Käytettävissä oleviin mahdollisuuksiin ja valintoihin vaikuttavat informaatiomuotoilun oma ”kielioppi”, ihmisen tärkeimmän aistin näön toiminta havaintoa muodostettaessa sekä visualisoinnin pitkä historia konventioineen. Visualisoinnissa syntyvä sanoma nojaa vertailuun, minkä ansiosta johdonmukaisuus on visuaalisen suunnittelun painavin periaate. Näkökulma kirjassa on siis tietokuvien tuottajan ja suunnattujen erityisesti journalistille.

Yleisön tarpeiden huomioon ottamista korostetaan laadukkaan visualisoinnin osana. Niinpä puheeksi otetaan muun muassa pelkistetyn tietokuvituksen apu oppimisvaikeuksista kärsiville. Pelkistämisen haaste korostuu, kun suunnitellaan opasteita sai-

raalan kaltaiseen tilaan, jolla on useita vaativia käyttäjäryhmiä. Saman kyllin pitäisi ohjeistaa niin pelastus- ja hoitohenkilökuntaa kuin vierailijoita ja potilaita tilanteissa, joille leimallisia ovat kiire ja ahdistus. Varsinkin potilaiden hämötuskyky voi olla useita systä heikentynyt, mikä asettaa erityisiä vaatimuksia muun muassa tekstityksen koolle, valitulle fontille, väreille ja taitolle (kyllin tilaan sijoittamisesta puhumattakaan). Ja kuinka ratkaistaan erotettavuuden pulmia, joita ihmisten erilainen värinäkö tai aallonpituudeltaan liian lähellä toisiaan olevat värit voivat aiheuttaa?

Kirja täydentää informaatiomuotoilun kotimaisia klassikkooppaita laajentamalla keskustelun paperisista käyttöliittymistä digitaalisiin ruutuihin. Vuorovaikutteisuuden ominaisuuksia ja hyödyntämistä ehditään esitellä vain pääpiirteissään, mutta katsaus on hyödyllinen muodostaessaan kokonaiskuvan käytettävissä olevista vaihtoehdoista. Valikoima antaa ideoita verkkosivun tai interaktiivisen opetuksen suunnitteluun ja on omiaan parantamaan viestintäpalvelun tilaajan, tuottajan ja loppukäyttäjän välisen vuorovaikutuksen laatua.

Edetessään läpi valtaisan, yksityiskohtaisen tietomäärän kirja myös havainnollistaa tahattomasti joitakin visualisoinnissa tavallisia ongelmia. Monet kuvista on tungettu niin pieneen tilaan, että niitä on vaikea saada selvää. Tietokirjojen tekijöiden ja kustantajien toiveet kirjan ulkoasusta ja käytettävissä olevasta sivumäärästä eivät aina kohtaa, ja karsiminen voi olla vaikeaa. Kirjassa keuhutun käsityön arvo korostuu siellä, missä suosittu kartanpiirto-ohjelman vakiovirhe, luokittelun raja-arvojen toistuminen, on jätetty korjaamatta. Yksi ihminen ei kuitenkaan voi olla yhtä aikaa kahdessa ryhmässä ilman, että luokitteluun perustuvan kuvauksen täsmällisyys ja erottelun yksiselitteisyys kärsivät.

Kun yksityiskohtien merkityksestä ja huolellisuudesta mis-

tutetaan toistuvasti, huomio tarttuu myös lukuisiin lyöntivirheisiin. Edestakaisin viittailu sen sijaan on ajan hengen mukaista ja voi vahvistaa teoksen käyttökelpoisuutta täsmätarpeita palvelevana oppaana. Sanatarkka toisto eri puolilla kirjaa saattaa kuitenkin turhauttaa perinteistä lukijaa, joka etenee kirjan parissa lineaarisesti asia kerrallaan. Sisältöä täydentävät kuprut ja tottumuksiin liittyvät maкуasiat ovat kuitenkin omiaan palvelemaan kirjan pedagogista käyttöä ja keskustelua muun muassa visualisoinnin kulttuurisista sidoksista.

Tämänkaltaista ohjeistusta on kaivattu tekniikan ja mediaympäristön muuttuessa. Toivonkin, että teosta luettaisiin, se integroitaisiin tieteen ja viestinnän perusopetukseen ja sen sanoma ja opit sisäistettäisiin, muotoilijan vastuuta ja valtaa korostaen. Sekä toimittajien että tutkijoiden kannattaa mielestäni tutustua teokseen, vaikka kuvia ei itse tekisikään, koska se todennäköisesti laajentaa ymmärrystä tiedon esittämisen tavoista ja ohjaa kriittistä huomiota omaan viestintään. Teoksen luettuaan aamun lehteä ja nettisivustoja voi tarkastella uusin, valistunein silmin, ja opasteet lentokentällä alkavat käydä älyllisestä ajanvietteestä.

PAULIINA RAENTO

Kirjoittaja on aluetieteen professori ja rahapelitutkimuksen dosentti Tampereen yliopistossa.